Universiteit Leiden
The Netherlands

Procedurele waarborgen in materiële EVRM-rechten

Jong, T. de; Jong T. de

Citation
Jong, T. de. (2017, September 13). *Procedurele waarborgen in materiële EVRM-rechten*. *Meijers-reeks*. Wolters Kluwer. Retrieved from https://hdl.handle.net/1887/52962

Version:	Not Applicable (or Unknown)
License:	Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden
Downloaded from:	https://hdl.handle.net/1887/52962

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

Leiden University Repository

The handle http://hdl.handle.net/1887/52962 holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Jong, T. de
Title: Procedurele waarborgen in materiële EVRM-rechten
Issue Date: 2017-09-13

Procedurele waarborgen in materiële EVRM-rechten

Procedurele waarborgen in materiële EVRM-rechten

PROEFSCHRIFT

ter verkrijging van
de graad van Doctor aan de Universiteit Leiden,
op gezag van Rector Magnificus prof. mr. C.J.J.M. Stolker,
volgens besluit van het College voor Promoties
te verdedigen op woensdag 13 september 2017
klokke 16.15 uur

door

Tessa de Jong

geboren te Leiden in 1986

Promotores: prof. mr. T. Barkhuysen
prof. mr. Y.E. Schuurmans

Promotiecommissie: prof. mr. J.H. Gerards (Universiteit Utrecht)
prof. mr. M.L.P. Loenen
prof. mr. P.R. Rodrigues
mr. dr. M.L. van Emmerik
prof. dr. M.F.J.M. de Werd (Universiteit Maastricht)

Dit onderzoek was mogelijk dankzij financiële steun van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO)

Lay-out: Anne-Marie Krens – Tekstbeeld – Oegstgeest

© 2017 T. de Jong

ISBN 978 90 1314 413 0

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

'Het leven kan slechts achterwaarts begrepen worden,
maar het moet voorwaarts worden geleefd.'

Søren Kierkegaard

Woord vooraf

Tijdens dit promotieonderzoek is mijn geduld op de proef gesteld. Bovendien is het schrijven van een proefschrift een solitaire bezigheid. Voor een groot liefhebber van (sociale) interactie zoals ik, was dit promotietraject dus een pittige uitdaging. Een uitdaging waarin ik gelukkig ben gesteund door veel mensen.

Om te beginnen wil ik mijn promotoren Tom Barkhuysen en Ymre Schuurmans bedanken. Op onze weg naar de finish bevonden zich af en toe scherpe bochten en (diepe) kuilen. Jullie vertrouwen en het geven van ruimte toen ik daarom vroeg, hebben een belangrijke bijdrage geleverd aan het bereiken van de eindstreep. Op deze plek dank ik ook Wim Voermans voor zijn onmisbare betrokkenheid en ondersteuning bij het voortzetten van dit onderzoek.

Grote dank gaat ook uit naar de leden van de leescommissie – Janneke Gerards, Titia Loenen, Peter Rodrigues, Michiel van Emmerik en Marc de Werd – die het manuscript hebben willen lezen en van zeer waardevol commentaar hebben voorzien.

Ik beschouw het als een groot voorrecht om lange tijd met de fijne Leidse collega's van de afdeling Staats- en Bestuursrecht te hebben mogen werken. Jullie zijn met teveel om bij naam te noemen, maar ik koester de herinneringen aan de gezellige koffietjes in het JuCa en de borrels op de vrijdagmiddag. Ook koester ik de op de afdeling ontstane vriendschap met mijn paranimf Ingrid Leijten. In Ingrid vond ik een hele fijne kamergenote, een scherpe geest waaraan ik vaak mijn EVRM-gedachten scherpten en bovenal een goede vriendin. Al in de beginfase van onze promotietrajecten werd duidelijk dat wij elkaars paranimfen zouden zijn. Ook de keuze voor Madelon Geers als mijn paranimf stond al lange tijd vast. Onze vriendschap gaat ver terug, is hecht en betekent veel voor me. Het delen van lief en leed en een gezonde dosis humor typeert onze vriendschap het beste.

De afronding van een proefschrift is ook op redactioneel vlak een flinke klus. Ik dank daarom student-assistent Koen Giezeman voor zijn waardevolle hulp bij onder meer het maken van de lijst met jurisprudentie.

De bemoediging en broodnodige afleiding van mijn (schoon)familie en vriendinnen hebben mij in mijn 'proefschriftjaren' ontzettend geholpen en goed gedaan. Dank Carolien, Marieke, Steef, Jolanda, Denise, Emilie, Monique, Laura, Jeanile en Daniëlla. Vanaf nu geen woord meer over het 'boekje'... Ook wil ik mijn ouders bedanken. In het bijzonder dank ik mijn moeder voor haar onvoorwaardelijke liefde en rotsvaste vertrouwen in mij.

Tot slot dank ik Matthijs. De man die naast, voor en achter me stond gedurende het grootste deel van dit traject. Matthijs, jij laat me zijn wie ik ben. Dank je wel.

Dit onderzoek is afgerond op 21 december 2016. Latere publicaties en jurisprudentie zijn – op een aantal kleine uitzonderingen na – niet meer meegenomen.

Leiden, maart 2017

Verkorte inhoudsopgave

LIJST VAN AFKORTINGEN xvii

1 Inleiding 1
2 Opmaat: de procedurele eisen van artikel 6 en 13 EVRM 17

DEEL I – DE PROCEDURELE WAARBORGEN VAN ARTIKEL 2, 3 EN 8 EVRM EN ARTIKEL 1 EP EVRM 45

3 Aanleiding en opbouw deel I 47
4 De procedurele waarborgen van artikel 2 EVRM 49
5 De procedurele waarborgen van artikel 3 EVRM 89
6 De procedurele waarborgen van artikel 8 EVRM 145
7 De procedurele waarborgen van artikel 1 EP EVRM 211
8 Conclusie deel I 255

DEEL II – DE TOETSINGSPRAKTIJK VAN HET EHRM ONDER DE ARTIKELEN 2, 3 EN 8 EVRM EN ARTIKEL 1 EP EVRM 271

9 Aanleiding en opbouw deel II 273
10 De toetsingspraktijk van het EHRM: feitenvaststelling onder de artikelen 2, 3 en 8 EVRM en artikel 1 EP EVRM 275
11 De toetsingspraktijk van het EHRM: bewijs(regels) onder de artikelen 2, 3 en 8 EVRM en artikel 1 EP EVRM 319
12 Conclusie deel II 375

DEEL III – AFRONDING 385

13 Samenvattende slotbeschouwing 287

Summary 413
Literatuurlijst 425
Jurisprudentie 449
Trefwoordenregister 465
Vragenlijst interviews en respondenten 471
Curriculum vitae 473

Inhoudsopgave

LIJST VAN AFKORTINGEN xvii

1 INLEIDING 1
1.1 Achtergrond en aanleiding van het onderzoek 1
1.2 Doel van het onderzoek en onderzoeksvragen 6
1.3 Onderzoeksmethode, afbakening en definitiebepaling 8
1.4 Plan van aanpak 13

2 OPMAAT: DE PROCEDURELE EISEN VAN ARTIKEL 6 EN 13 EVRM 17
2.1 Inleiding 17
2.2 Artikel 6 EVRM 18
2.2.1 *Criminal charge of civil rights and obligations* 19
2.2.1.1 Uitsluiting van artikel 6 EVRM 24
2.2.2 De procedurele eisen onder artikel 6 EVRM 25
2.2.2.1 Procedurele eisen in de tekst van artikel 6 EVRM, eerste lid 25
2.2.2.2 Het recht op een eerlijk proces in de jurisprudentie 30
2.2.2.3 Het recht op toegang tot de rechter 34
2.2.2.4 De procedurele eisen van artikel 6 EVRM, tweede en derde lid 38
2.2.3 Toepasselijkheid artikel 6 EVRM in de bestuurlijke voorfase 39
2.3 Artikel 13 EVRM 40
2.4 Conclusie 43

DEEL I – DE PROCEDURELE WAARBORGEN VAN ARTIKEL 2, 3 en 8 EVRM EN ARTIKEL 1 EP EVRM 45

3 AANLEIDING EN OPBOUW DEEL I 47
3.1 Inleiding, aanleiding en probleemstelling 47
3.2 Opbouw deel I 47

4 DE PROCEDURELE WAARBORGEN VAN ARTIKEL 2 EVRM 49
4.1 Inleiding 49
4.2 Achtergrond artikel 2 EVRM 50
4.2.1 Het recht op leven 50
4.2.2 Positieve verplichtingen onder artikel 2 EVRM: de materiële component 51

4.3 De procedurele waarborgen van artikel 2 EVRM 60
4.3.1 Kenmerken van de procedurele onderzoeksplicht 61
4.3.2 De procedurele eisen van de onderzoeksplicht 66
4.3.2.1 De toepassing van de procedurele eisen 67
4.4 De procedurele waarborgen van artikel 2 EVRM in relatie tot de artikelen 6 en 13 EVRM en de mogelijke toegevoegde waarde 78
4.5 De procedurele waarborgen: besluitvormingsfase en/of rechterlijke fase 84
4.6 Conclusie 85

5 DE PROCEDURELE WAARBORGEN VAN ARTIKEL 3 EVRM 89
5.1 Inleiding 89
5.2 Achtergrond artikel 3 EVRM 90
5.2.1 Het folterverbod 90
5.2.2 Positieve verplichtingen onder artikel 3 EVRM: de materiële component 95
5.3 De procedurele waarborgen van artikel 3 EVRM 100
5.3.1 De procedurele onderzoeksplicht 101
5.3.1.1 Kenmerken van de procedurele onderzoeksplicht 101
5.3.1.2 De procedurele eisen van de onderzoekplicht 105
5.3.1.3 De toepassing van de procedurele eisen 106
5.3.2 Procedurele waarborgen in asielzaken onder artikel 3 EVRM en artikel 13 EVRM in combinatie met artikel 3 EVRM 111
5.3.2.1 Procedurele waarborgen onder artikel 3 EVRM in asielzaken 113
5.3.2.2 Procedurele waarborgen onder artikel 13 en artikel 3 EVRM in asielzaken 116
5.4 De toepassing van de procedurele waarborgen onder artikel 3 en 13 EVRM in asielzaken 122
5.5 De procedurele waarborgen van artikel 3 EVRM in relatie tot de artikelen 6 en 13 EVRM en de mogelijke toegevoegde waarde 137
5.6 De procedurele waarborgen: besluitvormingsfase en/of rechterlijke fase 139
5.7 Conclusie 141

6 DE PROCEDURELE WAARBORGEN VAN ARTIKEL 8 EVRM 145
6.1 Inleiding 145
6.2 Achtergrond artikel 8 EVRM 146
6.2.1 Het recht op respect voor het privé-, familie-, en gezinsleven 146
6.2.2 Positieve verplichtingen onder artikel 8 EVRM: de materiële component 147
6.3 De procedurele waarborgen van artikel 8 EVRM 150
6.3.1 Familie gerelateerde zaken: omgangsrecht met kinderen 152
6.3.2 Milieuzaken: milieu/gezondheidsrisico's 159
6.3.3 Leefomgevingszaken: verplaatsing van groepen personen 173
6.3.4 Privacy kwesties: toegang tot persoonlijke/vertrouwelijke informatie 180
6.3.5 Privé- en familielevenen het vreemdelingenrecht 183
6.3.6 Strafrechtelijke bevoegdheden: inzet geheime bevoegdheden en binnentreden woningen 197

6.4 De procedurele waarborgen van artikel 8 EVRM in relatie tot de artikelen 6 en 13 EVRM en de mogelijke toegevoegde waarde 202
6.5 De procedurele waarborgen: besluitvormingsfase en/of rechterlijke fase 205
6.6 Conclusie 206

7 DE PROCEDURELE WAARBORGEN VAN ARTIKEL 1 EP EVRM 211
7.1 Inleiding 211
7.2 Achtergrond artikel 1 EP EVRM 211
7.2.1 Het eigendomsrecht 211
7.2.2 Het begrip 'eigendom' 213
7.2.3 De drie eigendomsregels: genotsregel, ontneming en regulering van eigendom 215
7.2.4 Inmenging in het eigendomsrecht: de toets 216
7.2.5 Positieve verplichtingen onder artikel 1 EP EVRM: de materiële component 223
7.3 De procedurele waarborgen van artikel 1 EP EVRM 226
7.3.1 De procedurele waarborgen onder artikel 1 EP EVRM: een eerste overzicht 226
7.3.2 De toepassing van de procedurele waarborgen 230
7.4 De procedurele waarborgen van artikel 1 EP EVRM in relatie tot de artikelen 6 en 13 EVRM en de mogelijke toegevoegde waarde 248
7.5 De procedurele waarborgen: besluitvormingsfase en/of rechterlijke fase 251
7.6 Conclusie 252

8 CONCLUSIE DEEL I 255
8.1 Inleiding 255
8.2 De procedurele waarborgen in materiële verdragsbepalingen en de verhouding tot de artikelen 6 en 13 EVRM 256
8.3 Het onderscheid tussen absolute rechten en relatieve rechten en de invloed van het materiële recht op de procedurele waarborgen 263
8.4 Factoren die van invloed zijn op de procedurele eisen onder materiële EVRM-rechten 266
8.5 Conclusie 268

DEEL II – DE TOETSINGSPRAKTIJK VAN HET EHRM ONDER DE ARTIKELEN 2, 3 en 8 EVRM EN ARTIKEL 1 EP EVRM 271

9 AANLEIDING EN OPBOUW DEEL II 273
9.1 Inleiding, aanleiding en probleemstelling 273
9.2 Opbouw deel II 274

10 DE TOETSINGSPRAKTIJK VAN HET EHRM: FEITENVASTSTELLING ONDER DE ARTIKELEN 2, 3 EN 8 EVRM EN ARTIKEL 1 EP EVRM 275
10.1 Inleiding 275
10.2 Het EHRM als 'grensrechter' 276

10.3 Beoordelingskader van het EHRM 280
10.3.1 Ontvankelijkheid van de klacht en de beoordeling ten gronde 281
10.3.2 Schriftelijke procedure: nauwelijks hoorzittingen 283
10.3.3 Does the Court practice what it preaches? 285
10.4 Feitenvaststelling 288
10.4.1 Het vaststellen van de feiten door het EHRM 288
10.4.2 *Fact-finding tools* van het EHRM 292
10.4.2.1 Verzuim medewerkingsplicht door de Staat: 'drawing inferences' als 'fact-finding tool' 292
10.4.2.2 Tussenkomst van derden: *amicus curiae* als *fact-finding tool* 294
10.4.2.3 *Fact-finding missions* als *fact-finding tool* 297
10.5 *Fact-finding missions*: toen en nu en in asielzaken 299
10.5.1 *Fact-finding missions*: in de jaren '90 en anno 2016 299
10.5.2 *Fact-finding missions* in asielzaken 305
10.6 Feitenvaststelling onder de artikelen 2, 3 en 8 EVRM en artikel 1 EP EVRM 306
10.7 De indirecte procedurele implicaties van de feitenvaststellingspraktijk van het Hof in relatie tot de artikelen 6 en 13 EVRM en de mogelijke toegevoegde waarde 313
10.8 Conclusie 314

11 DE TOETSINGSPRAKTIJK VAN HET EHRM: BEWIJS(REGELS) ONDER DE ARTIKELEN 2, 3 EN 8 EVRM EN ARTIKEL 1 EP EVRM 319
11.1 Inleiding 319
11.2 Bewijsrecht en mensenrechten 320
11.3 Bewijsrechtelijke thema's in het bestuursrecht: bewijs(lastverdeling/risico), bewijsomvang, bewijsmiddelen, bewijswaardering en bewijsstandaard 322
11.4 Bewijsregels voor het EHRM: artikel 2, 3 en 8 EVRM en artikel 1 EP EVRM 323
11.4.1 Standaard artikel 2 en artikel 3 EVRM-zaken 324
11.4.2 Artikel 8 EVRM en artikel 1 EP EVRM 327
11.4.2.1 Artikel 8 EVRM 327
11.4.2.2 Artikel 1 EP EVRM 341
11.5 Bewijsregels voor het EHRM: artikel 3 EVRM in asielzaken 345
11.5.1 Geloofwaardigheid asielrelaas 347
11.5.2 Omvang 'rigorous scrutiny'-test 351
11.5.3 Bewijs(bronnen): termijnen, type en gewicht 358
11.5.4 Toetsingsmoment 363
11.5.5 Individuele omstandigheden: beoordeling en gewicht 365
11.6 De indirecte procedurele implicaties van de bewijspraktijk van het Hof in relatie tot de artikelen 6 en 13 EVRM en de mogelijke toegevoegde waarde 368
11.7 Conclusie 370

12 CONCLUSIE DEEL II 375
12.1 Inleiding 375
12.2 Indirecte procedurele implicaties uit de feitenvaststellingspraktijk van het Hof 375

12.3 Indirecte procedurele implicaties uit de bewijsregelspraktijk van het Hof 376
12.3.1 EHRM-toetsingspraktijk in asielzaken onder artikel 3 EVRM 376
12.3.2 *Ex nunc*-toets onder artikel 8 EVRM 377
12.3.3 Karakteristieken van mensenrechtenbeoordeling 378
12.3.3.1 Een op het individu georiënteerde benadering 378
12.3.3.2 Kwetsbare groepen in de jurisprudentie van het Hof 380
12.4 De indirecte procedurele implicaties in relatie tot de artikelen 6 en 13 EVRM en de mogelijke toegevoegde waarde 380
12.5 Conclusie 382

DEEL III – AFRONDING 385

13 SAMENVATTENDE SLOTBESCHOUWING 387
13.1 Inleiding 387
13.2 De procedurele waarborgen van materiële EVRM-artikelen en de mogelijke toegevoegde waarde ten opzichte van de artikelen 6 en 13 EVRM 388
13.2.1 De procedurele waarborgen van de artikelen 2 en 3 EVRM 388
13.2.2 De procedurele waarborgen van artikel 3 EVRM (en in combinatie met artikel 13 EVRM) in asielzaken 389
13.2.3 De procedurele waarborgen van artikel 8 EVRM 390
13.2.4 De procedurele waarborgen van artikel 1 EP EVRM 393
13.2.5 De mogelijke toegevoegde waarde van deze procedurele waarborgen ten opzichte van de artikelen 6 en 13 EVRM 394
13.3 Een samenvattende analyse van de procedurele waarborgen als onderdeel van een materieel EVRM-artikel 397
13.4 De indirecte procedurele implicaties van materiële EVRM-artikelen en de mogelijke toegevoegde waarde ten opzichte van de artikelen 6 en 13 EVRM 400
13.4.1 De indirecte procedurele implicaties van de artikelen 2 en 3 EVRM 400
13.4.2 De indirecte procedurele implicaties van artikel 8 EVRM en artikel 1 EP EVRM 401
13.4.3 De mogelijke toegevoegde waarde van de indirecte procedurele implicaties ten opzichte van de artikelen 6 en 13 EVRM 402
13.4.4 Karakteristieken van mensenrechtenbeoordeling als meer algemene indirecte procedurele implicaties 403
13.5 De voor- en nadelen van de 'proceduralisering' van materiële EVRM-rechten en de (procedurele) toetsingswijze van het EHRM 405
13.6 Besluit 411

SUMMARY 413
LITERATUURLIJST 425
JURISPRUDENTIE 449
TREFWOORDENREGISTER 465
VRAGENLIJST INTERVIEWS EN RESPONDENTEN 471
CURRICULUM VITAE 473

Lijst van afkortingen

AA	Ars Aequi
AB	AB Rechtspraak Bestuursrecht (Administratiefrechtelijke Beslissingen)
ABRvS	Afdeling Bestuursrechtspraak Raad van State
Afdeling (de)	Afdeling Bestuursrechtspraak Raad van State
A-G	advocaat-generaal
AIVD	Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst
Awb	Algemene wet bestuursrecht
Awir	Algemene wet inkomensafhankelijke regelingen
BNB	Beslissingen in Belastingszaken/Nederlandse Belastingrechtspraak
BW	Burgerlijk Wetboek
CBb	College van Beroep voor het bedrijfsleven
CDDH	Steering Committee for Human Rights; Stuurgroep voor mensenrechten van de Raad van Europa
CIA	Central Intelligence Agency
College (het)	College van Beroep voor het bedrijfsleven
CPT	European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman and Degrading Treatment or Punishment
CRvB	Centrale Raad van Beroep
diss.	Dissertatie
e.a.	en anderen
EASO	European Asylum Support Office
ECieRM	Europese Commissie voor de Rechten van de Mens
EHRC	European Human Rights Cases
EHRLR	European Human Rights Law Review
EHRM	Europees Hof voor de Rechten van de Mens
EP	Eerste Protocol
EU	Europese Unie
EU	Europese Unie
e.v.	en verder
EVRM	Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens en de fundamentele vrijheden; Verdrag; Conventie
German L.J.	German Law Journal
H&I	Highlights & Insights on European Taxation
Hof	Europees Hof voor de bescherming van de Rechten van de Mens
HvEU	Handvest voor de grondrechten van de Europese Unie; Handvest

HvJ EG	Hof van Justitie van de Europese Gemeenschap
HvJ EU	Hof van Justitie van de Europese Unie
IBR	Instituut voor Bouwrecht
I·CON	the International Journal of Constitutional Law
IND	Immigratie-en Naturalisatiedienst
IVBPR	Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten
IVRD	Internationaal Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van rassendiscriminatie
IVRK	Verdrag inzake de Rechten van het Kind
JAR	Jurisprudentie Arbeidsrecht
JB	Jurisprudentie Bestuursrecht
JBplus	Jurisprudentie Bestuursrecht *plus*
JIN	Jurisprudentie in Nederland
JV	Jurisprudentie Vreemdelingenrecht
MBB	Maandblad Belasting Beschouwingen
m.nt.	met noot
MvA	Memorie van Antwoord
MvT	Memorie van Toelichting
NAV	Nieuwsbrief Asiel-en Vluchtelingenrecht
NBSTRAF	Nieuwsbrief Strafrecht
NJ	Nederlandse Jurisprudentie
nr.	nummer
NJCM-bull.	Nederlands Juristencomité voor de Mensenrechten-Bulletin
NJB	Nederlands Juristenblad
NTB	Nederlands Tijdschrift voor Bestuursrecht
NTER	Nederlands Tijdschrift voor Europees Recht
NTBR	Nederlands Tijdschrift voor Burgerlijk Recht
NTM/NJCM-Bull.	Nederlands Tijdschrift voor de Mensenrechten/Nederlands Juristencomité voor de Mensenrechten-Bulletin
par.	paragraaf
PG	Parlementaire Geschiedenis
Raad (de)	Centrale Raad van Beroep
r.o.	rechtsoverweging
Rb.	Rechtbank
RV	Rechtspraak Vreemdelingenrecht
RvdW	Rechtspraak van de Week
UWV	Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen
VAR	VAR Vereniging voor bestuursrecht
Verdrag	Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens en de fundamentele vrijheden
VEU	Verdrag betreffende de Europese Unie
V&J	Veiligheid en Justitie
VN	Verenigde Naties
VP	Vierde Protocol
VWEU	Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie
Vw 2000	Vreemdelingenwet 2000
WHO	World Health Organization

Wivd	Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten
WOB	Wet openbaarheid bestuur
Wet RO	Wet op de rechterlijke organisatie